

Welk kleinbedrijf?

DOOR

J. GERRITSZ.

Wat was de bedoeling van mijn vorig artikel over „Huismanskiesrecht en kleinbedrijf”? Aan te toonen dat partijgenoot Pannekoek niet op dergelijke vluchtige, lichte, onvoldoende, verwarrende wijze geschiedenis moet schrijven, dat het historisch materialisme niet zoo goedkoop wil toegepast worden, doch dat het een grondiger manier van behandeling vereischt. Dit doel schijn ik bereikt te hebben nu Pannekoek zelf schrijft te vreezen, dat hij eenigszins schuld heeft aan wat hij noemt mijne doorlopende misvatting. Hij spreekt dan ook niet meer ervan, dat de *geheele* maatschappij bestond uit dergelijke productie-eenheden, maar erkent dat allerlei vormen naast elkaar bestaan; noemt de a.-r. leer ook niet meer de ideologie van het *klein-bedrijf*, maar gewaagt thans van den „*geest van de kleine burgerij*” enz.

Alle andere stof latende liggende, tot bespreking waarvan de repliek van Pannekoek aanleiding zou kunnen geven, moet ik echter op een zaak wat dieper ingaan. Onze partijgenoot heeft thans duidelijk aangegeven welk kleinbedrijf hij voor oogen had. Of de door hem gegeven schets juist was, zullen we nu niet bespreken, maar we weten thans, dat hij bedoeld heeft den aanvang van de „stadswirtschaft” ons voor oogen te stellen.

De vraag is nu: Gaat het reactionaire verlangen der kleine burgerij naar dit kleinbedrijf terug? Om op deze vraag een juist antwoord te geven, moeten we ons eerst bedenken, dat deze vorm van kleinbedrijf zich vertoont bij het ontstaan en de opkomst der steden; wat ons land betreft dus in 't algemeen gesproken, in de 12de—14de eeuw. De kleine burgerij zou dus een reactionair verlangen hebben naar oeconomische toestanden van, laat ik een rond cijfer noemen, een vijfhonderd jaar terug. Hoewel niet onmogelijk, lijkt 't mij toch een beetje tot voorzichtigheid stemmend, een dergelijk historisch besef bij onze kleine burgers te veronderstellen.

Bekijken wij nu eens dezen vorm van kleinbedrijf nader, dan vinden we, dat dit kleinbedrijf als regel werkt zonder loonarbeiders, dat dus hierin geen meearbeid aan anderen toevalt, dat de producent vaak niet werkt voor de

markt, doch alleen op bestelling. (Men houde in het oog, dat in ons land in zijn voornaamste provincies al heel vroeg de handel en vischvangst een zeer voorname bron van bestaan uitmaakten). Zou onze kleine burgerij waarlijk een reactionair verlangen hebben naar economische toestanden, waarbij „de volle arbeidsopbrengst zich vooreerst in de handen van den arbeider bevindt”. 1) Neen, waarde partijgenoot, naar *dat* kleinbedrijf, meen ik, verlangt de kleine burgerij niet terug.

* * *

Er zijn vele gegevens bij te brengen om aan te wijzen, dat in de antirevolutionaire beginselen een verlangen steekt naar terugkeer naar de toestanden, hoewel dan gewijzigd, gelijk die heerschten in wat men noemt, onze Gouden Eeuw. Daar is al eerstens haar naam anti-revolutionair, tegen de revolutie van 1789; haar tweede naam, n.l. Christelijk-*historisch*, die daarop duidt. Bovendien wordt 't duidelijk gezegd in art. 1 van haar program: „De anti-revolutionaire of Christelijk-historische richting vertegenwoordigt, voor zooveel ons land aangaat, den grondtoon van ons volkskarakter, gelijk dit, door Oranje geleid, onder invloed der Hervorming, omstreeks 1572, zijn stempel ontving, en wenscht dit, overeenkomstig den gewijzigden volkstoestand, in een vorm, die aan onzen tijd voldoet, te ontwikkelen.”

Hierin ligt, meen ik, eene vingerwijzing. Niet naar het kleinbedrijf met zijn eenvoudige warenproductie verlangt onze kleine burgerij terug, doch naar het kleinbedrijf, zooals het ten onzent bloeide, in de 16de en 17de eeuw. Bij de opkomende stadswirtschaft werden weinig arbeiders gebruikt; de meester werkte met zijn leerlingen (meest zijn kinderen), van de meearbeid van anderen werd weinig voordeel getrokken.

Het kleinbedrijf der 16de en 17de eeuw echter vinden we georganiseerd in de gesloten gilden, beheerscht door de gildenbepalingen, stadsreglementen, enz. Dit kleinbedrijf werd wel uitgeoefend met behulp van vreemde arbeidskracht. Tal van voorschriften bepaalden hoeveel arbeiders hoogstens in dienst mochten worden genomen. Zoo mochten de linnenwevers niet meer dan 3 stoelen doen loopen, de hoedenmakers niet meer dan 8 gezellen in dienst hebben, de droog-scheerders niet meer dan 10, de suikerraffinadeurs niet meer dan 8, enz.

Naar *dit* kleinbedrijf houd ik het er voor, mede gelet op de liefde voor gilden enz. in de antirevolutionaire kringen, moeten we terugwijzen; die economische toestanden waren gunstig voor de klein-ondernemers en met alle kracht en macht hebben ze er dan ook naar gestreefd, en niet 't minst door wettelijke voorschriften, die economische toestanden vast te houden. Tot vóór de refuge, de komst der Franschen, die door de herroeping van het edict van Nantes uit Frankrijk werden gedreven, is het vrijwel gelukt. Deze vreemdelingen vielen buiten de gildenbepalingen, het verbod van het in dienst nemen van meerdere arbeidskrachten was voor hen niet te handhaven en we vinden dan ook na

1) Zie Marx-studien Bd. I Dr. Josef Karner: Die Sociale Funktion der Rechtsinstitute pag. 111.

dien tijd vele bedrijven met een veel grooter aantal arbeidskrachten, ook de massa-exploitatie van kinderkrachten.

Het reaktionair verlangen der klein-burgerij gaat m.i. niet terug naar een tijd, waarin nagenoeg geen vreemde arbeidskracht geëxploiteerd en dus ook geen meerarbeid in loondienst voor anderen voortgebracht werd, maar naar dat tijdperk, waarin een exploiteeren van een niet-te-overschrijden aantal arbeiders geoorloofd was. In dat kleinbedrijf leefde de beoefenaar niet alleen van zijn eigen arbeidskracht, maar ook van het meerproduct van zijn beperkt getal loonarbeiders. Dat kleinbedrijf gaf een zekeren welstand en onafhankelijkheid, gaf gelegenheid tot vorming van bescheiden kapitalen, tot het overhouden van een sommetje voor den ouden dag, enz.; in die economische toestanden werden de idealen der kleine ondernemers verwezenlijkt en de 19de eeuwsche kleine luyden kenden uit eigen aanschouwing daarvan nog voorbeelden. Begrijpelijk is dat een terugverlangen naar die vervlogen tijden ontstaat, maar niet naar de opkomende „stadswirtschaft“, toen er in het kleinbedrijf geen of weinig overschot werd gevormd. Voor de lezers meen ik het duidelijk gemaakt te hebben, dat Dr. Pannekoek zich vergiste toen hij als economischen ondergrond zijner beschouwing dezen vorm van klein-bedrijf beschreef en niet dien uit onze „goude dagen.“

„Welk kleinbedrijf?“ Het 19de eeuwsche.

DOOR

ANT. PANNEKOEK.

Het is een bekend, maar daarom toch verkeerd middel, om bij een gedachtenwisseling over een zakelijk onderwerp, in den trant van de Russische oorlogsbulletins uit Mantsjoerije, van een overwinning te roemen, wanneer men des tegenstanders stellingen zelfs niet van verre gezien heeft, laat staan met hem handgemeen geweest is. De bescheiden lof, die wij den rijkdom van zijn bibliotheek toezwaaiden, heeft partijgenoot Gerritsz blijkbaar verhinderd, in het overige van ons korte antwoord de aanwijzing te ontdekken, dat zijn geheele aanval kant noch wal van ons betoog raakte. De wijze waarop hij op zijn misvatting doordraaft, en ondanks ons antwoord ons meeningen toe blijft dichten, die alleen in zijn fantasie bestaan — dat het verlangen der kleine burgerij naar toestanden van vóór 500 jaren teruggaat — behoort in een ernstige polemieek niet thuis. De herhaling van zijn ondoordachte kwalificaties, net als ware er niets gebeurd, heeft in deze omstandigheid iets van eene grap — maar met deze ernstige zijde, dat zij een misvatting bestendigt, die wij ons best gedaan hebben uit te roeien. Al kunnen wij voor deze misvatting thans geen schuld meer op ons nemen, tot goed begrip van de zaak moet zij toch aangewezen worden.

De verwarring, die ook na mijn antwoordje bij Gerritsz nog blijkt te heerschen, is deze, dat hij ten onrechte een geschiedkundige uiteenzetting van het verleden zoekt in wat een economische beschouwing van het heden is. Zijn aandacht is gericht op de vormen van het kleinbedrijf in de geschiedenis, terwijl wij over niets anders spraken, dan over de ontwikkelingstendensen in het heden.

Welk kleinbedrijf? vraagt Gerritsz. Welk kleinbedrijf is het, dat als herinneringsbeeld in de hoofden der antirevolutionaire kleine burgers leeft en waarheen zij terugverlangen? Is het dat uit de 12de eeuw? Neen, is zijn antwoord, het is dat uit de 17de, de gouden eeuw. — In deze tegenoverstelling toont zich maar weinig begrip, niet slechts van ons betoog, maar ook in 't algemeen van den oorsprong der menschelijke ideeën. 1) Op wat voor wijze zouden die toe-

1) Dat ideologie van het ondergaande kleinbedrijf hetzelfde is als de geest van de door het kapitalisme gedrukte kleine burgerij, schijnt Gerritsz ook niet bemerkt te hebben.

standen uit vroegere eeuwen de gedachten der hedendaagsche menschen kunnen bepalen? Moeten wij ons de kleine boertjes en burgertjes als geschiedvorschers voorstellen, snuffelende in historieboeken, tot zij in de beschrijving van de 17de eeuw een toestand ontdekken, die hun toelacht: dat is de beste; die moeten wij terug hebben? Of hebben zij misschien uit den mond van hun over-over-overgrootvaders, die het weer van hun over-over-grootvaders hadden, legendarische verhalen gehoord van een gouden eeuw — die bij goed toezien, meenen wij, voor de kleine burgerij net zoo min een gouden eeuw is geweest als de 19de?

Dit zijn fantasieën, geen werkelijkheid, Massa-ideeën, opvattingen van geheele klassen, ontstaan noch uit boekenstudie — al kan boekenstudie van leiders helpen, ze klaar te formuleeren — noch uit overgeleverde legenden, maar uit *eigen ervaring*. De wortel van 19de eeusche opvattingen is niet in 12de eeusche, noch in 17de eeusche, maar alleen in 19de eeusche toestanden te zoeken. Niet het kleinbedrijf in de 12de eeuw, ook niet dat in de 17de eeuw, maar de toestand van *het kleinbedrijf in de 19de eeuw* spiegelt zich in de anti-revolutionaire denkbeelden. De verwording, de ontbinding en de ondergang van het kleinbedrijf, die zij zelf bijwoonden, waaronder zij zelve te lijden hadden, en niet de — niet bestaande — kennis van een vroeger eeuw, was het, die de gedachten der antirevolutionaire „kleine luyden” bepaalde. Terecht spreekt Gerritsz daarom ook van het overschot, dat in de 19de eeuw nog bestond van vroeger vormen. Dát is de hoofdzak en het doet er weinig toe, in welke vroegere eeuw het 19de eeusche kleinbedrijf zijn bloeitijd beleefde. De vroegere toestand, waarheen het verlangen der kleine luyden ging, was niet een bepaalde uit de 17de of een andere eeuw, maar een geidealiseerd, versterkt beeld van wat zij zelf hadden zien ondergaan. De werkelijke, *zelf-ondervonden verandering* bepaalde de ideeën, die ons hier bezig houden; om de tendens dier verandering op één punt, de beteekenis van het gezin, scherp te toonen, daarvoor alleen namen wij een ekonomisch type als voorbeeld, waarvan Gerritsz heeft ontdekt, dat het in de 12de eeuw thuis behoort.

Ons betoog heeft dus met geschiedschrijving weinig gemeen. Een geschiedkundig onderzoek naar de verschillende vormen van kleinbedrijf in verschillende tijdperken, incl. de 19de eeuw, is op zichzelf natuurlijk van hooge waarde. Het valt echter buiten de grenzen, die wij ons moesten stellen bij de behandeling van de vraag naar de materiele basis van politieke denkbeelden uit de laatste halve eeuw.